

The logo features a stylized planet composed of numerous small blue dots arranged in a circular pattern. The text "PLANET PARADISE" is written across the center of the planet in a white, hand-drawn font.

PLANET PARADISE

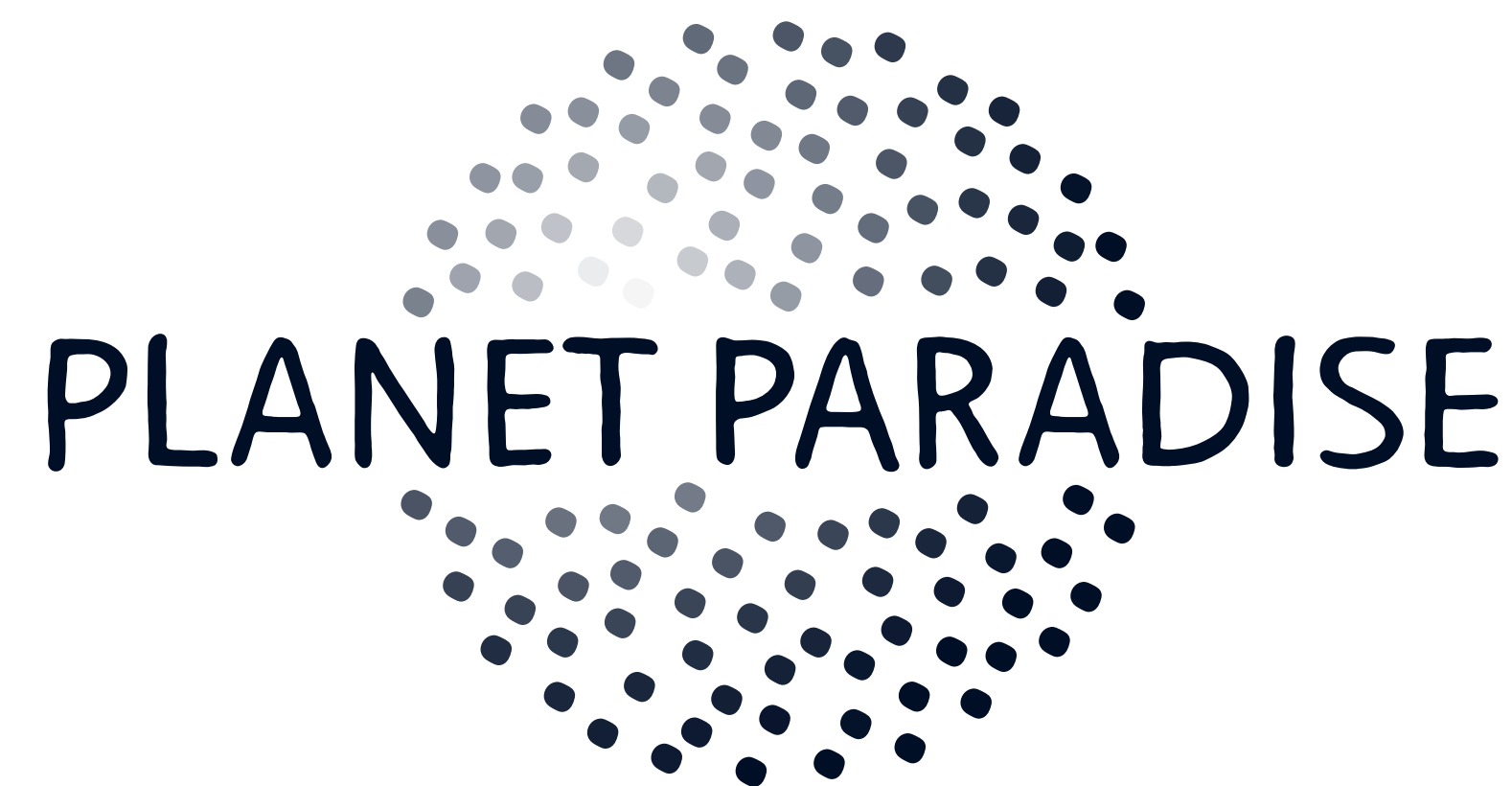
Landschapskunstenaar Bruno Doedens was in 2021 *Artist in Residence* aan de Academie van Bouwkunst Amsterdam (AvB). Hij heeft een missie. Doedens ziet de aarde als een uniek en wonderlijk paradijs en roept in zijn essay *Planet Paradise* iedereen op dat paradijs te koesteren. Zijn belangrijkste vraag: “Hoe vinden we onszelf opnieuw uit als een verrijkende soort voor de aarde in plaats van een belastende soort?”

redactie Rose Casella
eindredactie Gert Hage
editing Jacques Poell

www.brunodoedens.nl
www.planetparadise.nl

Het essay Planet Paradise is mede mogelijk gemaakt door het Artist in Residence Programma (AiR) van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (AHK). Met dank aan initiator Hanneke Kijne (AvB).

Bruno Doedens
eerste versie 2021
tweede versie 2022

Voorwoord

Planet Paradise is een persoonlijke zoektocht naar hoe ik mij in deze onzekere en turbulente tijden als mens en als ontwerper kan verhouden tot de grotere context, 'de aarde'. Wat moet ik doen en wat niet?

Gedurende mijn werkende jaren heb ik mij laten meedrijven met de stroom die vooruitgang heet. Zoals voor heel veel mensen die opgroeiden in het Westen bracht die stroom mij een welvarend, prettig en optimistisch leven. Sinds kort besef ik dat dat leven een keerzijde heeft.

De vooruitgang van de mens gaat namelijk ten koste van het wonderlijke, ingenieuze en prachtige aardsysteem dat we Gaia noemen. Of de gemiddelde temperatuur op aarde door de klimaatverandering nu met anderhalve graad, vier graden of daar ergens tussenin zal stijgen, duidelijk is dat de achteloze, onverschillige wijze waarop we met natuur omgaan verregaande consequenties heeft voor ons

aardsysteem. Ik heb daar lang onbewust aan meegedaan. Daar kan ik mij schuldig over voelen, maar tegelijk weet ik dat een schuldgevoel niets oplost. En hoe schuldig ben ik? Natuurlijk wist ik ergens heus wel dat we ons op een gevaarlijke weg bevonden. Maar zoals voor vrijwel iedereen bleef het daarbij, ik verbond geen consequenties aan het sluimerende besef dat de wijze waarop we onze samenleving hebben ingericht de aarde te zwaar belast en zorgt voor toenemende ongelijkheid.

Het is de hoogste tijd mijzelf opnieuw uit te vinden, als burger, als landschapsarchitect en als kunstenaar.

Maar hoe doe je dat? In mijn geval door me eerst grondig te verdiepen. Ik las een stapel boeken waarin wetenschappers en journalisten terug- en vooruitblikken op de ecologische gevolgen van ons handelen. Boeken over het ontstaan van de kosmos tot en met de toekomst van onze planeet en over de teloorgang van de natuur tot en met concrete handleidingen voor een nieuwe, duurzame manier van leven. Na het lezen van die stapel boeken besepte ik dat de

toestand urgenter en zorgwekkender is dan ik vermoedde. Ik werd ruw uit mijn sluimerstand gewekt en realiseerde me dat we weinig tijd meer te verliezen hebben.

Voor het schrijven van dit essay heb ik dankbaar gebruikgemaakt van de inzichten van wetenschappers uit allerlei vakgebieden, van filosofen tot biologen. Maar ik besef maar al te goed dat het onderwerp dermate groot en veelomvattend is en dat er, vooral in de laatste decennia, zo veel over geschreven, onderzocht en geruzied is, dat het eigenlijk onmogelijk is een objectief, allesomvattend beeld te schetsen van de situatie. Toch heb ik een poging gedaan, in het volle besef dat de keuzes die ik heb gemaakt een weerspiegeling zijn van mijn persoonlijke houding en voorkeuren.

Ik heb altijd dicht bij de natuur gestaan en noem mezelf een 'dromende realist'. Ik vind gezonde twijfel van grote waarde. En ik ben een optimist, ik geloof in de kansen die de toekomst biedt. Ook een tragedie biedt kansen. Maar zelfs een optimist kan soms overvallen worden door een

gevoel van moedeloosheid als hij ziet hoe slecht we onszelf kennen en hoe onzorgvuldig wij met de aarde blijven omgaan, klimaatakkoorden en goede voornemens ten spijt. Maar met moedeloos afwachten tot de pessimistische toekomstscenario's bewaarheid worden, schiet niemand wat op.

Het is weliswaar laat, maar niet te laat. Laten we de handen uit de mouwen steken. We kunnen veel en we zijn met velen. Wat we nodig hebben zijn nieuwe verhalen, verhalen die ons wakker schudden, verleiden en aanzetten ons anders te gedragen en ons anders te verhouden tot elkaar, tot de natuur en tot onze unieke aarde. Verhalen die ruimte scheppen voor verbeelding en bruggen slaan naar een nieuwe toekomst.

Het wonder Gaia

Ergens in een heel verre uithoek van het oneindig lege universum zweeft een klein, blauwgroen, ingenieus bolletje van een wonderlijke schoonheid. Op dat bolletje is leven. Voor zover wij nú weten is er daar in de kosmos maar één van. En uitgerekend op dát bolletje wonen wij. Wij zijn deel van het geweldige verhaal van het aardsysteem dat we Gaia noemen. De evolutie van de aarde heeft in een uitzonderlijk proces van materie en natuurkrachten, met de zon als energiebron, precies op de goede afstand, in 4,6 miljard jaar al het leven voortgebracht. Een unieke samenhangende, complexe en wonderlijke reeks zich met elkaar verstrengelende ecosystemen, die voortdurend veranderen in de tijd. Complexe terugkoppelingsmechanismen verbinden en stabiliseren de vier sferen van Gaia: geosfeer, atmosfeer, hydrosfeer en biosfeer. Samen creëren en bepalen ze voor een groot deel de mogelijkheden voor alle levensvormen.

De vier aardsystemen zijn vloeibaar en bewegen in verschillende tijdcycli, niets blijft zoals het was. We kennen het zeer trage proces van de platen tektoniek (verschuivende continenten) en de eveneens trage kalk- en gesteentecyclus. We kennen de evolutie van eencelligen via meercelligen naar uiteindelijk de huidige complexe biosfeer, een proces van miljarden jaren.

In de lange tijd dat er leven is op aarde zijn er vele soorten voor ons geweest en er zullen nog vele soorten na ons komen. De mens zal straks waarschijnlijk een voetnoot blijken te zijn in de geschiedenis van de aarde. De aarde kan zonder ons, maar wij kunnen niet zonder de aarde. Het is goed te beseffen dat de aarde zal blijven veranderen en uiteindelijk óók zelf weer eindig is. Het gaat ons voorstellingsvermogen ver te boven, maar over nog zo'n periode zal de aarde verschroeien door de toenemende kracht van de zon die uiteindelijk zal exploderen, terwijl op andere plekken in het oneindig grote universum waarschijnlijk nieuwe zonnestelsels ontstaan, met nieuwe planeten. Met of zonder levende wezens, wie zal het zeggen.

Jong en succesvol

Wij mensen zijn een zéér jonge soort, een 'puber' eigenlijk nog. Een klein takje aan de boom van de evolutie. De dikte van de verflaag op de top van de Eiffeltoren. De Homo Sapiens, meer verwant aan alle andere levende organismen dan wij vaak denken, of misschien zouden willen, is slechts 200.000 jaar aanwezig op de 4,6 miljard jaar oude aarde. In lengte omgezet: 20 centimeter ten opzichte van 4,6 kilometer.

Sinds 10.000 jaar leven wij in het Holoceen, een tussenijstijd, met een uitzonderlijk stabiel en voor de mens gunstig klimaat. Wij hebben ons in die periode – de laatste centimeter – ontwikkeld van solitaire jager-verzamelaar, levend in en met de natuur, tot een met de hele wereld verbonden stadsmens. Met elke stap die werd gezet, werd onze afstand tot de natuur groter.

Na een eeuwenlange zeer geleidelijke groei – rond het jaar nul waren er naar schatting 150 tot 400 miljoen mensen – explodeerde de groei van de wereldbevolking in de afgelopen 50 jaar van 3,5 tot bijna 8 miljard. Dat is ten opzichte van 2000 jaar geleden meer dan 2000 keer zoveel. Het gunstige klimaat, het uitroeien van onze natuurlijke vijanden, het vermogen tot samenwerken met grote groepen en niet in de laatste plaats de technologische en wetenschappelijke ontwikkelingen waren de belangrijkste motoren achter het succes van de mensensoort. De snelle bevolkingsgroei ging gepaard met een explosief stijgende vraag naar voedingstoffen en -producten, materialen en spullen. Met als direct gevolg een gigantisch beslag op grondstoffen en op het areaal aan gecultiveerd aardoppervlak, ten koste van de natuurlijke ecosystemen en de biodiversiteit.

Een nieuwe biotoop

Met haar intelligentie en talenten, aangejaagd door wetenschap en technologie, heeft de mensheid in de laatste tweehonderd jaar – en de laatste vijftig jaar in het bijzonder – een immens ‘menselijk web’ rond de aarde gespannen. Een nieuwe, wonderlijke artificiële wereld, een nieuwe ‘biotoop’ – een ‘technosfeer’ – is toegevoegd aan de levende aarde. Het is een samenhangende, fijnmazige en complexe laag van zich snel uitbreidende stedelijke ontwikkelingen en van industrie- en landbouwgebieden, met elkaar verbonden door een hoogwaardige infrastructuur, fysiek en digitaal. Het is een laag waarin menselijke activiteiten en natuurkundige wetmatigheden samengaan, een laag ook waarin de mens met behulp van technologische innovaties en ontwikkelingen een eigen wereld heeft gecreëerd die schijnbaar geheel losstaat van de natuur. Dit alles speelt zich af in de uiterst dunne laag rond de aarde, slechts enkele kilometers dik, die door filosoof Bruno Latour de ‘kritische zone’ wordt genoemd.

In deze dominante en zich steeds sneller en verder ontwikkelende en verdichtende biotoop is de mensheid zelf een geologische kracht geworden in de evolutie van de aarde. Het aardstelsel kan niet anders dan reageren op al dat menselijk geweld. Je zou kunnen zeggen dat de aarde van een stabiele ‘dansvloer’ een actieve ‘danspartner’ is geworden.

Inmiddels lijken we tegen de grenzen aan te lopen van wat de aarde nog aan kan, al zijn de meningen daarover verdeeld. Voor de één is het proces onomkeerbaar en koersen we onvermijdelijk af op een door onszelf veroorzaakte ecologische ramp. Een ander vraagt zich af of deze periode misschien alleen een logische tussenstap is in de evolutie van de aarde. Hoe het ook zij, dat de natuur zich steeds grilliger gedraagt is onmiskenbaar, de stormen zijn heftiger, de neerslag overvloediger en de periodes van droogte langer. Welkom in het Antropoceen, het tijdperk van de mens.

Achteloos en onverschillig

We zijn met steeds meer, hebben steeds meer en willen steeds nóg meer – vooral de laatste vijf decennia leven we in de hoogste versnelling. Totdat we met zijn allen, geheel onbedoeld, ongeremd feestend uit de bocht vliegen, als het al niet zover is. Iedereen kent de gevolgen van ons ondoordachte, niet-duurzame handelen: de enorme vervuiling van lucht, water en bodem, de sterke afname van biodiversiteit, de uitputting van grondstoffen, het verlies van bos en andere natuurgebieden, verwoestijning, en ga zo maar door. Zouden wij het accepteren als een andere diersoort zo met de aarde zou omspringen?

Het is niet dat we het niet konden weten. Al een kleine vijftig jaar geleden waarschuwden wetenschappers en deskundigen voor de gevolgen van onze overmatige consumptie. Waarom hebben we die signalen genegeerd en zijn we doorgejakkerd op de weg naar nog meer groei, naar nog meer vakanties, auto's en spullen? Inmiddels

lijkt het er sterk op dat we zijn aanbeland op een punt dat het complexe aardsysteem door ons toedoen over de drempelgrens van de zelfregulatie is gebracht. Niet eerder heeft een diersoort dat voor elkaar gekregen. En dat brengt voor ons, de mens, grote risico's met zich mee. Wij lijken anno 2022 langzaam te beseffen hoe uitzonderlijk en hoe kwetsbaar onze planeet aarde is, hoe bijzonder het is om te leven op dat kleine, blauwgroene bolletje. En tegelijk zijn we ook zeer waarschijnlijk de laatste generatie die iets kan doen aan de destructieve effecten van onze achteloze, puberale, onverantwoordelijke en onverschillige omgang met de aarde. Wij vernielen de dansvloer waarop we dansen! Dat geeft een grote verantwoordelijkheid. Maar stel, we willen het goed doen voor onszelf, onze medeaardbewoners en voor de aarde: wat moeten we dan doen? En wie moet het doen? Kunnen we vertrouwen op technologische ontwikkelingen en innovaties? Zijn kunstmatige intelligentie en biochemie de oplossingen? Of moeten we leren anders te kijken naar de aarde en naar de manier waarop we onze samenleving hebben ingericht?

De vlinder en de orkaan

Het is laat, maar niet te laat, denk ik als optimist. Nieuwe technologieën en het beter doorgronden van de wonderlijke natuur en haar wetmatigheden kunnen een bijdrage leveren aan het oplossen van de grote vraagstukken waarvoor we staan. Denk aan het ontwikkelen van nieuwe vormen van duurzame energie, het ‘schoonmaken’ van de productieprocessen en het omzetten van afvalstromen naar grondstoffen.

Maar ook als individu kunnen én moeten we zélf een bijdrage leveren aan de transitie. Acht miljard steeds inniger met elkaar verbonden mensen vertegenwoordigen samen een gigantisch sociaal en creatief kapitaal. De uitdaging is om dit kapitaal actief in te zetten voor de benodigde transitie. Daarnaast speelt een nog groter en essentiëler vraagstuk: lukt het ons met de kennis die we nu hebben, om ons op een andere, verstandigere manier te verhouden tot de aarde en de natuur? Wat is onze nieuwe rol in de

evolutie? En wat is onze verhouding tot de grotere schaal, de kosmos? De filosoof Bruno Latour verwerpt het onderscheid tussen mens en natuur en tussen natuur en cultuur. Moeten we het begrip natuur nog wel gebruiken zolang we de mens er niet als onderdeel van willen of kunnen zien? Het antwoord op al deze vragen is bepalend voor hoe wij denken – en dus handelen! Hier ligt misschien wel de kern van het probleem én van de oplossing. Het wonderlijke transformatieproces van rups naar vlinder is in dit verband een passende metafoor. Stel je voor, wij zijn de cellen van de rups die gaat verpoppen. Wij kunnen de wereld dan zien als in verval, destructief en zonder toekomstverwachting. Maar we kunnen hem ook zien als de start van een nieuwe wereld, de nieuwe verwachtingsvolle wereld van de vlinder. Zoals de dood nodig is voor het leven en de lente volgt op de winter, is een rups nodig voor een vlinder.

Laten we nog even bij de vlinder blijven. Het gangbare verhaal wil dat wij als individu klein en onbeduidend zijn in het licht van de grote gebeurtenissen in het leven, dat we een kleine schakel zijn in de reeks universum-biosfeer-

samenleving-individu. Maar is dat wel terecht? Kan een vlinder niet ook een orkaan veroorzaken? Werkt het systeem niet beide kanten op? Ofwel: zijn we passief en ondergaan we slechts wat op ons afkomt? Of zijn we actief en beïnvloeden we mede de richting van de toekomst? ‘Wie één leven redt, redt de mensheid’, luidt een gezegde. Vrij vertaald zou je kunnen zeggen dat wie één iemand weet te overtuigen, de hele wereld overtuigt.

We zijn met z’n allen tot veel in staat. Wanneer we met al onze talenten, creativiteit en intelligentie de wereld armer kunnen maken, kunnen we haar ook rijker maken. Aan ons de keuze. Of zoals James Lovelock stelt: elke soort bepaalt mede zijn eigen leefomgeving. Dat klinkt abstract, net zoals ‘de verbinding zoeken met de natuur, met het niet-menselijke en met de aarde’. Maar als we verder kijken is het heel concreet. Er zijn tal van directe verbanden te leggen tussen de mens en het universum, we zijn er ons alleen niet van bewust. Zonder ijzeratomen die zijn ontstaan door planetaire processen bijvoorbeeld kunnen wij geen zuurstof opnemen in ons lichaam. Als de bacteriën en later de

planten via fotosynthese geen CO₂ hadden leren omzetten naar O₂ zouden wij geen zuurstof hebben. En met onze wonderlijke en creatieve geest kunnen wij steeds opnieuw onbekende verbindingen leggen die nieuwe ‘ideeën en kleuren’ toevoegen aan de wereld. Onze creativiteit kan nieuwe, onbekende werelden openen en verbeelden. Dat biedt kansen voor de toekomst.

Dat alles met alles is verbonden weten we misschien intuïtief, maar vindt steeds meer bevestiging in natuurkundig wetenschappelijk onderzoek. Zo blijkt bijvoorbeeld steeds duidelijker dat er een voortdurende uitwisseling is van atomen, de bouwstenen waaruit wij zijn opgebouwd. Dat materie en energie eigenlijk hetzelfde zijn. We eten, drinken, ademen. Zo verversen wij onszelf voortdurend. Wat plant was, wordt deel van ons lichaam en straks weer iets anders. Wij zijn de aarde en de aarde zijn wij. En dat lijkt zelfs voor onze gedachten en ons bewustzijn te gelden. Er zijn steeds meer aanwijzingen, onder andere in de kwantummechanica, dat alles nog veel sterker met alles is verbonden dan dat we eigenlijk al onbewust wisten. Steeds vaker lijkt het erop

dat wetenschap en allerhande vormen van eeuwenoude spiritualiteit in elkaars verlengde liggen en elkaar steeds meer naderen. Dat gaat onze kijk op de aarde, op onszelf en op de relatie met onze medeaardebewoners natuurlijk beïnvloeden. Het is een interessante en bemoedigende gedachte dat nieuwe wetenschappelijke kennis onze diepe verbondenheid met de planeet aarde en al het leven daarop versterkt, zoals Fritjof Capra in zijn boek *De Tao van Fysica* in de jaren zeventig al stelt.

De kracht van verhalen

De mens is een talige diersoort. We vertellen verhalen, luisteren naar verhalen, verzinnen verhalen, lachen om verhalen, verdrinken in verhalen en geloven in verhalen: wij zijn verhalen. Verhalen geven ons geloof in god en geloof in geld. We vertrouwen in hemel en hel, al is dat geloof tanende. In tegenstelling tot ons ongeschonden vertrouwen

in het verhaal dat geld – papier of digitaal – waarde vertegenwoordigt om ermee te ruilen en te handelen, een geloof dat voor een groot deel onze wereldeconomie aanjaagt. Verhalen doen ons geloven in grenzen en in rangen en standen, in vooruitgang en in een onuitputtelijke aarde. Van meer recente datum is ons geloof in de almacht van data, in sociale media en in artificiële intelligentie. We geloven in de korte termijn, individualisme en eigenbelang. We geloven dat allemaal omdat ons is verteld dat we daar rijker en gelukkiger van worden. We leven met de door onszelf gecreëerde verhalen, zij scheppen en bepalen onze wereld. Verhalen maken wie we zijn en hoe we ons gedragen ten opzichte van elkaar en ten opzichte van de natuur en de aarde. Verhalen hebben oerkracht en scheppingskracht.

We vertellen niet steeds dezelfde verhalen, ze gaan mee met de tijd. Ooit werd ons voorgespiegeld dat de aarde plat was. Nu weten we beter. Verhalen passen zich aan. Omdat we meer kennis hebben en nieuwe ontdekkingen doen, bijvoorbeeld. Of omdat ze domweg niet blijken te kloppen. Zoals het verhaal over de onuitputtelijke aarde. We hielden

lang daaraan vast, te lang. Het is tijd voor een nieuw verhaal, een verhaal over de schoonheid van de aarde en de natuur. Over een leven in harmonie met Gaia.

Geen woorden maar daden

Het goede nieuws is, dat de eerste alinea's van dat nieuwe verhaal al op papier staan. Vijftig jaar geleden werd de aanzet daartoe gegeven door de Club van Rome. Het bleef lang stil na de publicatie van hun alarmerende rapport *The Limits to Growth*, maar in het afgelopen decennium werden uiteindelijk door internationale instituties zoals het *Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)* en de *Sustainable Development Goals*, afspraken gemaakt over armoedebeleid, educatie, gelijke rechten, schone energie, klimaat, vrede en samenwerking. Met als voorlopig hoogtepunt het *Klimaatakkoord van Parijs* uit 2015, waarbij 194 landen samenwerken om de verdere opwarming van de aarde tegen te gaan.

Ook de recente *New Green Deal* van de Europese Unie om de economie en samenleving te verduurzamen is daar een mooi voorbeeld van. Naast al deze geweldige inspanningen zijn er vele duizenden andere instanties, organisaties en bedrijven die zich actief inzetten om de transitie naar een duurzame wereld te doen slagen. Ook steeds meer burgers, vooral jongeren, willen en eisen verandering. Ze geloven niet langer in het verhaal dat almaar groeiende rijkdom en welvaart leiden tot meer geluk en gelijkheid en zijn meer en meer overtuigd van de noodzaak van een duurzaam leven. Een leven waarin de aarde niet langer als productiefactor wordt gezien, een leven ook met respect voor elkaar en voor de natuur.

Maar vooralsnog klinkt de stem van de afvalligen van het vooruitgangsgeloof niet krachtig genoeg om de transitie de vaart te geven die nodig is. Hoe kun je dit proces versnellen, liefst op een hoopvolle en plezierige wijze? Hoe kunnen wij het verlangen naar verandering, naar een evenwichtige toekomst stimuleren? We kennen het rijtje sociale en individuele krachten en emoties die veranderingen kunnen aanjagen, zoals angst, woede, onrecht, verleiding, eigenbelang, innovatie, verbeelding, en ook idealisme.

Ze worden bewust en onbewust ingezet om processen te beïnvloeden en te versnellen. Vaak in het belang van bedrijven of landen, zelden in het belang van de aarde. Ook technologische ontwikkelingen en innovaties en het beter luisteren naar de natuur – ons enige voorbeeld – en natuurkundige wetmatigheden, kunnen helpen bij het proces van verandering. Zoals ook het beter leren kennen van onszelf en het luisteren naar en leren van elkaar. En laten we niet vergeten ook te leren van planten en dieren. Denk bijvoorbeeld aan het intelligente communicatiesysteem van bomen.

Voorbeelden genoeg. In tal van landen vindt de omvorming plaats van fossiele naar schone, hernieuwbare energie. Woestijnen worden door aanplant en regeneratie weer leefbaar gemaakt. Costa Rica stimuleert de terugkeer van de wildernis, Singapore haalt de natuur de stad in. Maar helaas zijn er minstens zoveel voorbeelden te vinden die de transitie afremmen – uit desinteresse, onwetendheid of welbegrepen eigenbelang. Ze houden tegen beter weten in vast aan het verhaal van de onuitputtelijke aarde en

vertragen de transitie van ‘vies’ naar ‘schoon en duurzaam’. Hoe is het in vredesnaam mogelijk dat we anno 2022 de bio-industrie nog tolereren? Hoe intelligent zijn we als we het verband tussen intensieve veehouderij en voor de mens gevaarlijke virussen ontkennen?

“Het begint met grenzen-aan-de-groei-discussie”, zei de Nederlandse hoogleraar virologie Marion Koopmans. “Hoeveel moeten we willen reizen? Hoeveel vlees moet je willen blijven eten? Laten we na de coronacrisis alsjeblieft niet teruggaan naar *business as usual*. We moeten echt grondiger doordenken: wat zijn de gevolgen van ons handelen?”

Eigenlijk zit momenteel iedereen in hetzelfde schuitje. Rijke landen willen hun levensstandaard handhaven én moeten hun ecologische voetafdruk verkleinen. Arme landen willen hun levensstandaard verhogen zónder hun ecologische voetafdruk te vergroten. Wat kunnen ze van elkaar leren? Het moet anders en sneller, maar kennelijk wordt de urgentie om écht te veranderen en vandaag nog in actie te

komen, nog door te weinig mensen gevoeld. Hebben we een nog grotere crisis nodig om mensen te overtuigen? Een regelrechte ramp? Of kunnen we wellicht voordat het zover is met nieuwe verhalen mensen, bedrijven en instituties op een andere manier naar de wereld laten kijken? Als het de verhalen zijn die ons handelen bepalen, dan moeten we op zoek naar nieuwe inspirerende verhalen die het verlangen naar verandering aanwakken, die ons verleiden en op een duurzaam spoor zetten, een spoor dat leidt tot rechtvaardige en eerlijke verdeling van bronnen, mogelijkheden en kansen.

We weten niet wat we niet weten

Objectieve waarheid bestaat niet, dat weten we, en objectieve kennis evenmin. Dat geldt zeker ook voor het terrein van duurzaamheid. Onze planeet is groot en uiterst complex, heel veel weten we nog niet. Zoals hoe de aardsystemen – geosfeer, hydrosfeer, atmosfeer

en biosfeer – met alle terugkoppelingsmechanismen en de door ons daaraan toegevoegde technosfeer elkaar precies beïnvloeden. We weten niet in hoeverre technologische innovaties het mogelijk maken om met acht miljard mensen (of meer ...) op een ‘schone’, niet-belastende wijze te leven mét de aarde. We weten zelfs nauwelijks wie we zélf zijn. En wat we zien of vooral: níét zien. Het voor ons zichtbare licht bijvoorbeeld is slechts een klein deel van het gehele spectrum van radiogolven tot gammastralen. We weten niet wat we niet zien. We weten niet wat we niet weten, alleen weten we zeker dat de overheersende opvattingen binnenkort weer worden ingehaald door nieuwe ontdekkingen en ontwikkelingen in de tijd. Wat verandert er wel niet als wij de techniek van kernfusie eenmaal goed onder de knie krijgen? Wat als wetenschappelijk wordt aangetoond dat al het niet-menselijke – een rivier, bergketen, boom of steen – ook bewustzijn heeft, en ook recht van spreken krijgt? Wat als blijkt dat er intelligent buitenaards leven bestaat, goedaardig dan wel kwaadaardig? Wat als de kunstmatige intelligentie het van ons overneemt? Wat als blijkt dat wij deel van de

rups zijn die straks verandert in een vlinder? Het vele ‘niet-weten’ vraagt om een respectvolle en bescheiden houding ten aanzien van het wonder van de natuur en de aarde als geheel. We moeten opnieuw leren luisteren naar die natuur en ons bovenal met een open houding blijven verwonderen over de ongekende schoonheid en kracht van Moeder Aarde, Gaia, waarvan wij slechts tijdelijk onderdeel mogen zijn.

De Grote Omslag: van ego naar eco

Onze belangrijkste opgave is het verrijken van de ecosystemen, zoals planten, dieren en organismen dat doen. Die opgave begint met kennis. Met inzicht in en overzicht over de natuur, van klein tot groot. We kunnen er veel van leren. Als we er tenminste voor openstaan en bereid zijn ons ‘ego’-bewustzijn te veranderen in een ‘eco’-bewustzijn, in ‘aarde’-denken, in de erkenning dat ook wij natuur zijn.

De opgave is vervolgens dat eco-bewustzijn te verbinden met onze kennis van de aarde. Hoe kunnen we het ‘denken in ons hoofd’ en wat we ‘beleven met onze zintuigen’, verbinden met wat we ‘weten van de aarde’? Dat vraagt om een meerdimensionale, intuïtieve en inclusieve benaderingswijze. Het is daarbij goed onderscheid te maken tussen wat we persoonlijk kunnen doen – het in woord en daad liefde en respect betonen voor de eigen leefomgeving – en wat we collectief kunnen doen – het in balans houden van het aardsysteem, met als belangrijkste voorbeeld klimaatverandering als gevolg van versnelde CO₂-uitstoot. Het eerste vraagt om een andere persoonlijke instelling, een andere *mindset*; het tweede om een omvorming van het huidige economische systeem van marktdenken naar aardedenken, waarin niet het individuele, maar het collectieve belang centraal staat.

In een vrije, democratische samenleving zijn het de burgers en de bedrijven die de omslag moeten maken, daartoe verleid en geïnspireerd door de politiek. Bedrijven moeten hun bedrijfsvoering op korte termijn verduurzamen: een

grote maar noodzakelijke opgave. Burgers hebben een dubbele taak: enerzijds moeten zij zelf aardbewoners willen zijn zonder negatieve impact, anderzijds bepalen en beïnvloeden zij gezamenlijk de koers van de politiek en de samenleving. Maar hoe krijg je die burgers zover? Hoe mobiliseren en activeren wij hun gemeenschappelijke kracht? Hoe word je naast een overtuigd aardbewoner deel van de collectieve kracht die de werkelijke transitie kan stimuleren op de schaal die nodig is: de aardschaal?

Aarde-Romance

Het transitieproces moet sneller en ambitieuzer willen we niet nóg meer waarden verliezen. Daar is daadkracht en moed voor nodig van alle partijen. Maar ook wilskracht, verbeelding, nieuwe verhalen, creativiteit, het mobiliseren van sociale energie, het stimuleren van innovaties en technologische ontwikkelingen, het leggen van onverwachte

dwarsverbanden en het activeren van concrete, navolgbare en verleidende voorbeelden. Het zijn stuk voor stuk sleutels om de deuren te openen naar een leven in harmonie met de natuur en de planeet aarde. Al die mogelijkheden zullen we moeten aanwenden. De kracht van nieuwe verhalen en de werking van onze verbeelding kunnen daarbij helpen. Maar alleen onze persoonlijke houding en ons gedrag veranderen is niet voldoende. Wij hebben de collectieve kracht nodig van alle mensen én de kracht van creativiteit en technologie om de veranderingsprocessen te versnellen.

Met dieren hebben wij gemeen dat onze diepliggende drijfveren niet rationeel, maar intuïtief en emotioneel zijn. Het bewust aanwakkeren van ons intuïtieve, emotionele brein zou de verbondenheid met elkaar en met alle aspecten van de natuur en de aarde kunnen versterken. Misschien kunnen we een collectieve ‘Aarde-Romance’ ontwikkelen, met Gaia in de hoofdrol. Een nieuw verhaal over schoonheid, harmonie en gelijkheid. Over de innige verbondenheid met de natuur – *‘We are nature’* – en over de rijkdom ervan. Een verhaal dat raakt en aanzet tot verandering. Het kan muziek

zijn, een voorstelling, een gebouw, een schilderij, een boek, een sprookje of een stripverhaal, als het maar meeslepend, krachtig, verleidelijk en overtuigend is. Weet je nog dat verhaal over geld? Over dat flodderige papiertje waarmee we alles kunnen kopen omdat we geloven in de waarde ervan? Of dat over god, die kon beschikken over goed en kwaad, over hemel en hel en eeuwenlang ons leven richting gaf? Hoe mooi zou een net zo overtuigend verhaal over de waarde en de schoonheid van de aarde zijn, een aarde die ons de richting wijst naar een zinvol en duurzaam bestaan!

Female Power

Zoals ik eerder al stelde, is het succes van de menselijke soort vooral gebaseerd op het kunnen samenwerken in grote groepen. We kunnen dus als collectief van acht miljard samenwerkende mensen van onschatbare waarde zijn voor het benodigde transitieproces. De gebundelde

sociale energie als revolutionaire kracht: het zou niet voor het eerst zijn in de geschiedenis. Op die manier kunnen wij, goed opgeleid, steeds meer met elkaar verbonden en beschikkend over ongekende technische mogelijkheden, gezamenlijk zoeken naar een oplossing voor de problemen die we zelf hebben veroorzaakt. Waarbij ik dan vooral mijn hoop heb gevestigd op de vrouwelijke helft van de wereldbevolking. Zou de ontwikkeling van de wereld anders zijn verlopen onder leiding van vrouwen, die wellicht beter zijn in ‘aarddenken’, meer oog hebben voor wat de aarde nodig heeft en meer durven te vertrouwen op de ander? Mijn voorstel: laten wij de mannelijke dominantie in de samenleving terugdringen en vrouwen de hoofdrol geven. Maak vrouwen de hoofdpersonen in de transitie en in de nieuwe verhalen.

De kracht van de verbeelding

De beeldende kracht van verhalen – en van kunst in het algemeen – opent nieuwe werelden. Kunst biedt vergezichten, inzichten en doorzichten. Zij confronteert en biedt troost. Zij wekt woede of nieuwsgierigheid op. En dat is precies wat we nodig hebben wil de transitie kans van slagen hebben – nieuwe, aantrekkelijke en overtuigende vergezichten die ons wijzen op de noodzaak voor een omslag in ons denken en tegelijk op de schoonheid en rijkdom die zo'n omslag kan brengen.

We kunnen er niet genoeg op wijzen dat fictie krachtiger kan zijn dan de werkelijkheid. Maar hoe zorgen we ervoor dat zulke verhalen een breed publiek weten te overtuigen? Dat ze het hart raken van heel veel mensen? Waaraan moet een goed verhaal voldoen? Laten we dat eens afpellen. Een goed verhaal – of een schilderij, een dansvoorstelling, een muziekstuk, gedicht, foto of gebouw – verrast, dringt zich op en appeleert aan iets wat we kennen of denken te kennen.

Het verruimt de blik, verlegt grenzen, laat je twijfelen, maakt onrustig of verzoent en nodigt uit tot reflectie. Maar bovenal, een goed verhaal prikkelt de verbeelding. Waarom is de Bijbel het meest verspreide boek ter wereld? Omdat de verhalen aanspreken en het instituut kerk daarop slim heeft ingespeeld met rituelen, gezangen, bijeenkomsten en het gebruik van symbolen. Van die werkwijze kunnen we veel leren, mits we ons ook bewust zijn van de schaduwzijden. Nieuwe verhalen moeten verhalen zijn die ons op een speelse wijze het vertrouwen geven dat we de negatieve effecten van onze omgang met de aarde kunnen ombuigen naar iets positiefs. Ze móéten ook optimistisch zijn, invoelend, hoopvol en uitdagend, zonder blind te zijn voor de omvangrijke en ingrijpende opgave die ons wacht. Een goed verhaal wil je doorvertellen en verspreidt zich razendsnel, zeker met het huidige internet. Een goed verhaal is een uitdrukking van je verlangens, beklijft, raakt het hart, ontroert en emotioneert. Een goed verhaal verdrijft de 'mist' die om ons hoofd hangt en het contact met de aarde verhindert.

De vertellers

Om ons met ‘nieuwe ogen’ naar planeet aarde te leren kijken, zijn kunstenaars en creatieve geesten uit alle disciplines hard nodig. Zij zijn specialisten in het speels, uitdagend en verleidend vertellen van nieuwe verhalen en in het bedenken van bijbehorende beelden en rituelen. Zij verstaan de kunst de onderliggende en vaak sluimerende tijdgeest te lezen en invoelbaar te maken. Laat alle creatieve geesten, uit alle culturele disciplines – muziek, dans, theater, poëzie, literatuur, film, bouwkunst, beeldende kunst – samen met wetenschappers en voorlopers uit de praktijk ‘groots’ en ‘nóg grootser’ durven dromen en denken. Geef hun de ruimte voor ‘verbeelding’ en het ‘intuïtieve denken’ om onze huidige ‘waarden’, en ons ‘doen en laten’ radicaal te herijken. Laat ze nieuwe talen ontwikkelen die onze harten raken, nieuwe verhalen en beelden scheppen die ons helpen in te zien dat we in de mist wandelen, dat we bedwelmd zijn door verleidende drogbeelden en dat we radicaal moeten

veranderen. Niet minder maar meer, niet armer maar rijker is de boodschap.

Mentale bruggen

De boodschap zou enorm aan kracht winnen als we leren denken op de schaal van de aarde en haar boeiende complexe wetmatigheden beter leren kennen. We weten veel, maar nog veel meer weten we niet. We kunnen de verborgen impact van ons handelen niet goed overzien, bijvoorbeeld. Daarom hebben we tijd- en ruimtebruggen nodig die verbindingen leggen tussen onze dagelijkse leefomgeving en het grote verhaal over het complexe aardstelsel. Daarin ligt een grote opgave. Maar hoe pak je dat aan? Mogelijke voorbeelden als de ‘Gaia-hypothese’ van James Lovelock, de ‘Kritische Zone’ van Bruno Latour en het boek *De verborgen impact* van Babette Porcelijn kunnen

ons helpen in te zien wat we niet zien, maar waar we wel medeverantwoordelijk voor zijn.

Daarnaast hebben we tijdbridgen nodig die het nú met de diepe tijd verbinden, die ons leren vanzelfsprekend met verschillende tijdschalen en tijdsoorten om te gaan: de snelle menselijke tijd en de trage tijd van de aarde met haar stroomtijd, cyclische tijd en pulstijd. Die ons de logica van de altijd in beweging zijnde trage aardprocessen leren zien in het perspectief van de diepe tijd. Die ons, kortom, leren ‘schaalloos’ te denken en te relativeren. De *Deep Time Walk-app*, of de daarop gebaseerde *Tegentijd*-app van Merlijn Twaalfhoven, kan daarbij behulpzaam zijn. De *Deep Time Walk* is een wandeling van 4,6 kilometer, elke meter is een miljoen jaar, het is een fysieke beleving van tijd, van de evolutie van de aarde.

We hebben ook een tijdbrug nodig die ons helpt het langetermijndenken boven het kortetermijndenken te stellen, en met elkaar weten te verbinden. Die ons aanzetten ‘een goede voorouder te zijn’, zoals Roman Krznaric het beeldend

omschrijft. Naast de tijdbridgen zijn kennisbruggen nodig die het werk en de ideeën van deskundigen, filosofen en wetenschappers verbinden met en toegankelijk maken voor de gewone burgers. Denk bijvoorbeeld aan de indrukwekkende film van David Attenborough *A life on our planet*. Het vergroten van kennis en het aanwakkeren van de nieuwsgierigheid kan ons, pubers, helpen op de weg naar volwassenheid. Zoals bijvoorbeeld een voor iedereen begrijpelijke vertaling van de complexe modellen van de klimaatverandering. De drie verschillende bruggenhoofden helpen om ons uit het technocratische paradigma te bevrijden en om de kunstmatige scheidsmuur tussen mens en natuur te slechten. We zijn ontaard, ook letterlijk, we dragen schoenen, fietsen, rijden, vliegen en wonen veelal los van de aarde, zeker in de steden. We moeten weer aarden, contact maken met de aarde, fysiek én mentaal. Het zijn grote woorden. En het is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Het is de grote en enorme opgave onze dagelijkse focus te verbreden van het ‘hier en nu’ naar het ‘daar en straks’, ingebed in de geschiedenis. Het vraagt om kennis en om moed om jezelf te durven bevrijden uit het – vaak o zo

comfortabele – web waarin we ons gevangen weten. Maar we krijgen er iets mooiers voor terug: een schone aarde, een leven in harmonie met de natuur en zonder schuldgevoel. Wat een bevrijding zal dat zijn.

Nawoord

We staan aan de vooravond van woelige tijden. Er wordt al om gezaagd aan de poten van de democratie, de naoorlogse wereldorde wordt uitgedaagd en het klimaat en de aarde vragen om een andere inrichting van onze samenleving en ons economische systeem. De tijd van puberen is voorbij, het is de hoogste tijd ons volwassen te gaan gedragen. Laten we opnieuw leren houden van de aarde. *Planet Paradise* draagt het verlangen in zich naar een evenwichtige en schone toekomst voor alle aardbewoners, mensen, planten en dieren. Naar een wereld met begrip voor elkaar en waarin samenhang, gelijkwaardigheid, diversiteit, rijkdom, schoonheid en verwondering centraal staan. Een wereld waarin de marktgedreven economie slechts één van de aspecten is in plaats van het belangrijkste doel. Het is aan ons – en de jonge generatie in het bijzonder – om nieuwe verhalen te creëren, en nieuwe bruggen te bouwen, dwarsverbindingen te leggen. Zodat de wonderlijke wereld van de natuur, de waarde van menselijke en niet-menselijke

relaties en de verbondenheid met onze unieke planeet aarde, met Gaia, zichtbaar en invoelbaar wordt. Verhalen die ons laten zien dat het ‘menselijke web’ onderdeel is van de natuur. Want de natuur dat zijn ook wij – boer, stedeling, Aziaat, Amerikaan, manager, mantelzorger, minister, bioloog, student, kunstenaar en ga zo maar door – en wij zijn allemaal verbonden met de aarde en dus met de kosmos. Inheemse volken weten dat al eeuwenlang. Zij kijken zeven generaties vooruit om een goede voorouder te zijn. Laten we van hen leren en hun verhaal het onze maken in een nieuwe, aansprekende en moderne taal met inspirerende en verleidelijke nieuwe beelden, aangevuld met onze nog steeds groeiende moderne wetenschappelijke kennis, in het besef dat onze huidige wereld totaal anders is maar eigenlijk ook precies hetzelfde: één groot wonder! Een wonder dat het koesteren ervan méér dan de moeite waard maakt. Ik doe mee! Wat doe jij?

Bruno Doedens - 02022

Verantwoording geraadpleegde boeken. Inspiratiebronnen voor nieuwe verhalen. Tevens te lezen als globale samenvatting.

Boeken van wetenschappers, filosofen, schrijvers, journalisten en deskundigen helpen je om je positie te bepalen in het transitieproces naar een duurzame wereld, en dragen bij aan een verfrissende blik op onze huidige realiteit en daarmee op de mogelijke toekomst.

Zo hebben James Lovelock (1 en 2), Manuel Sintubin (3) en Peter Westbroek (4) mij de complexe aardsystemen beter leren begrijpen. Bruno Latour (5 en 6), Timothy Morton (7), Clive Hamilton (8), Stephen Hawking (9) en Fritjof Capra (10) zijn met hun verbredende filosofische blik uiterst behulpzaam geweest om voorbij mijn eigen denkgrenzen te leren kijken. Voor een goed overzicht van het Antropoceen, het tijdperk van de mens, zijn Yuval Noah Harari (11, 12 en 13), René ten Bos (14), Albert Faber (15), Jaap Tielbeke (16) en ook Paul Kingsnorth (17) en David Attenborough (18) van groot belang. Meer inzicht in de rol van de christelijke traditie vind je bij Paus Franciscus (19) en Trees van Montfoort (20). Voor de meer concrete opgaven en oplossingsgerichte werkwijzen zijn Michael Braungart & William McDonough (21), Gunter Pauli (22) en Babette Porcelijn (23) heel inspirerend. Wil je meer weten over alle aspecten van de klimaatverandering, lees dan Bert Amesz (24) en Bart Verheggen (25). Om beter te begrijpen dat we heel veel nog niet weten van de natuur, lees dan Peter Wohlleben (26), Stefano Mancuso (27), Valerie Trouet (28), Suzanne Simard (29) en Merlin Sheldrake (30). Voor een positieve kijk op de kansen die de toekomst ons te bieden heeft, lees

Maarten Boudry (31) en Laura Burgers, Eva Meijer en Evanne Nowak (32). En voor het herkennen van het belang van het verhaal en de kracht van de verbeelding mag je Rutger Bregman (33), Floris Alkemade (34), Merlijn Twaalfhoven (35), Philipp Blom (36) en Roman Krznaric (37) zeker niet missen.

Naast de hier genoemde schrijvers, met hierna de bijbehorende lijst van gelezen boeken, zijn er natuurlijk nog veel meer boeken, films en inspiratiebronnen te noemen. Alle boeken heb ik gelezen in het Nederlands. Een groot deel is ook in het Engels verkrijgbaar. In de meeste boeken is een uitgebreide lijst van behulpzame links naar websites, artikelen en andere boeken te vinden. Lezen scherpt je geest. Laat je inspireren!

1 De wraak van Gaia - James Lovelock - 2006

Waarom de aarde terugvecht – en hoe we de mensheid alsnog kunnen redden. De mens heeft eeuwenlang de aarde misbruikt zonder na te denken over de gevolgen. Nu de wereld warmer wordt en weerpatronen radicaal veranderen, merken we dat de planeet terug begint te vechten. Gaia, het natuurlijke evenwichtssysteem tussen de biosfeer van de aarde en de ruimte waarin de planeet zich beweegt, is net zo belangrijk voor de mens als zuurstof. Maar het systeem begint te kraken in zijn voegen.

2 Welkom in het Novaceen - James Lovelock - 2019

James Lovelock is de bedenker van de Gaia-theorie. Dit boek over het Novaceen, de opvolger van het Antropoceen, gaat over de kracht van kunstmatige intelligentie, die nieuwe levensvormen zal creëren. Ze zullen veel sneller zijn, en zich tot ons verhouden zoals wij ons nu tot planten verhouden. Gelukkig voor de mens zijn deze hyperintelligente wezens net zo afhankelijk van de gezondheid van de planeet als wij.

3 De wetenschap van de aarde - Manuel Sintubin - 2009

In dit boek ontdekken we hoe Planeet Aarde werkt. Twee essentiële aspecten komen hierbij naar voren. Als zelfregulerend systeem dat zich in een steeds veranderende kosmische omgeving in stand tracht te houden is onze planeet permanent in een staat van globale verandering. Daarnaast is er het aspect tijd. De wereld zoals wij die kennen, kent een turbulente geschiedenis van 4,5 miljard jaar.

4 De ontdekking van de aarde - Peter Westbroek - 2012

Met de eerste ruimtereizen veranderde de wetenschap. De kijk op de aarde veranderde. Vanaf het moment dat vanuit de ruimte de aarde kon worden aanschouwd, drong de wetenschap dieper door in het verhaal van onze wonderplaneet. 'Earth-System-Science' is een pleidooi om de aarde als samenhangend super-organisme te zien.

5 Waar kunnen we landen? Politieke oriëntatie in het Nieuwe Klimaatregime - Bruno Latour - 2018

Een pleidooi om het klimaat centraal te stellen in de geopolitiek. Het is rechtstreeks verbonden met de begrippen ongelijkheid en onrechtvaardigheid. We moeten een nieuwe gemeenschappelijke oriëntatie vinden. Daarvoor is een kaart nodig met de posities in het nieuwe politieke landschap.

6 Parlement van de dingen - Bruno Latour - 2020

Over Gaia en de representatie van niet-mensen. In 1994 lanceerde de Franse filosoof Latour het 'parlement van de dingen', een idee dat wereldwijd veel weerklank heeft gehad. Latour verbindt politiek, wetenschap en bureaucratie op een nieuwe, niet-hiërarchische manier met elkaar om de belangen van niet-menselijke wezens en entiteiten te kunnen representeren.

7 Duistere Ecologie - Timothy Morton - 2018

Morton combineert filosofie, wetenschap, kunst en cultuur tot een verontrustend geheel. Hij sluit aan bij de steeds breder gevoerde discussie over het Antropoceen, het tijdperk waarin de mens een destructieve geologische factor is geworden. Tegelijkertijd verzet hij zich tegen de simplistische stelling dat het hier om eenrichtingsverkeer zou gaan: de mens wordt op zijn beurt net zo goed beïnvloed door niet-menselijke actoren, zoals bacteriën en moleculen.

8 De provocerende Aarde - Clive Hamilton - 2017

Over het lot van de mens in het Antropoceen. Hamilton schetst de ontwikkelingen in het denken over het klimaat en de toekomst van onze planeet. Hij neemt daarin duidelijk stelling: de mens zelf is een natuurkracht geworden. We moeten nú iets doen. We zijn nog steeds niet in staat de enorme impact van de mens op de aarde te doorgronden. Hamilton biedt een provocatieve, maar hoopgevende blik op de toekomst van onze planeet, met of zonder de mens als bewoner.

9 De antwoorden op de grote vragen - Stephen Hawking - 2018

Een toelichting op het universum, geschreven voor een breed publiek. Over het ontstaan van de kosmos, de zwarte gaten, kortom over de natuurwetten. Hoe is alles begonnen? Zullen we overleven op aarde? Is er intelligent leven elders in het heelal? Zal kunstmatige intelligentie slimmer worden dan wij? Een persoonlijke kijk op de uitdagingen waar we als mensheid voor staan en op de vraag wat de volgende bestemming van onze planeet zal zijn.

10 De Tao van Fysica – Fritjof Capra - 1975

Een onderzoek naar de parallellen tussen de moderne fysica en de oosterse mystiek. Capra tracht een brug te slaan tussen de inzichten van de kwantummechanica en die van de oosterse filosofie. Er kunnen vele parallellen getrokken, de overeenkomsten zijn frappant.

11 Sapiens - Yuval Noah Harari - 2012

Een kleine geschiedenis van de mensheid. In 'Sapiens' neemt Harari ons mee op een fascinerende reis door de geschiedenis van de mensheid. Wie zijn we? Waar komen we vandaan? En hoe zijn we geworden wie we nu zijn? In zijn aanstekelijke relaas laat hij ons kennismaken met een raadselachtig fenomeen: de mens.

12 Homo Deus - Yuval Noah Harari - 2015

God is dood, de mens beheerst de aarde. Maar wat gebeurt er als de mens zélf maakbaar wordt? Als we onszelf niet alleen steeds beter kunnen genezen, maar ook 'verbeteren'? Als homo sapiens verandert in homo deus, hoe zal onze toekomst er dan uitzien?

13 21 lessen voor de 21ste eeuw - Yuval Noah Harari - 2018

Wat zijn de uitdagingen van onze tijd? Vragen de mondiale problemen die op ons afkomen om andere politieke systemen? Hoe verweren we ons tegen 'fake news'? Wat wordt de nieuwe wereldmacht? In dit boek beantwoordt Harari de 21 meest urgente vragen van onze tijd.

14 Dwalen in het Antropoceen - René ten Bos - 2017

In dit boek brengt Ten Bos wetenschappelijke en filosofische visies bij elkaar om enige oriëntatiepunten te bieden. Wen maar aan het Antropoceen, is zijn boodschap: een nieuwe ondoorzichtige ecologische realiteit.

15 De gemaakte planeet. Leven in het Antropoceen - Albert Faber - 2018

We leven in het Antropoceen, het tijdperk van de mens. De invloed van de mens op de aarde is groter dan ooit tevoren. In het boek neemt Faber ons mee naar allerlei plekken op de aarde en verkent hij wat het Antropoceen inhoudt en voor ons betekent. Hij is geen doemdenker, maar zoekt naar wegen voor een nieuw elan.

16 Een beter milieu begint niet bij jezelf - Jaap Tielbeke - 2020

Met dit boek prikt Tielbeke de mythes door in het huidige klimaatdebat. We staren ons blind op persoonlijke gedragsverandering en technologische innovatie, terwijl echte verandering begint bij de politiek. Als de situatie ernstig genoeg is, zijn we bereid en in staat tot radicale verandering, zo bewijst de coronapandemie. De ecologische ontwrichting moeten we met eenzelfde urgentie behandelen.

17 Bekentenissen van een afvallige milieuactivist - Paul Kingsnorth - 2017

Een radicaal andere kijk op natuurbescherming. Over de teloorgang van de ongerepte natuur. Over 'duistere ecologie', een visie die recht staat tegenover de overtuiging dat de technologie ons kan redden. Een pleidooi voor een hernieuwde balans tussen menselijke en niet-menselijke natuur.

18 Een leven op onze planeet - David Attenborough - 2020

Een krachtige getuigenis over de impact van de mens op de natuur, en een hoopvolle boodschap voor toekomstige generaties. Hoe is het zover gekomen? Wat zijn de gevolgen? En het allerbelangrijkst: wat kunnen we doen om de natuur weer wild te maken? We hebben nog één kans om voor onszelf een perfect thuis te creëren en de fantastische planeet die we hebben geërfd te herstellen. Meer dan de wil om het te doen hebben we niet nodig.

19 *Laudato Si'* - Encycliek van Paus Franciscus - 2015

Over de zorg voor het gemeenschappelijk huis. In de ogen van Herman Wijffels is 'Laudato Si' het meest diepgaande en samenhangende document over de situatie van de wereld in deze tijd. Hij kent geen wetenschappelijke documenten waarin de samenhang zo duidelijk naar voren komt. Er spreekt een groot moreel ethisch gezag uit het document. Een inhoudelijke samenvatting wordt ook gegeven in 'Groene Theologie' van Trees van Montfoort (zie nr. 20 - pag.164 tot 168).

20 *Groene Theologie* - Trees van Montfoort - 2019

Eeuwenlang heeft de mens ongebreideld gebruikgemaakt van de natuur. Het westerse christendom rechtvaardigde dit met de opvatting dat de mens centraal staat in de schepping en heerser is over de natuur. Het mensgerichte wereldbeeld is zo vanzelfsprekend, dat we er zelden bij stilstaan. 'Groene Theologie' verwoordt een andere kijk op de natuur. Vanuit de Bijbel en de christelijke traditie benadrukt de auteur dat niet de mens centraal staat, maar Gods liefde voor heel de schepping. De ecologische crisis vraagt om een herbezinning in denken, doen én geloven.

21 *C2C* - Michael Braungart & William McDonough - 2007

Het huidige milieudenken spoort aan tot 'beperken, hergebruiken en recyclen'. Maar dat leidt alleen maar tot het in stand houden van het productiemodel van 'cradle to grave', met enorme hoeveelheden afval en vervuiling. We moeten niet minder maar meer produceren. Dat kan. Als we uitsluitend nog intelligente producten ontwerpen, gemaakt van materialen die we steeds weer kunnen teruggeven aan technische of biologische kringlopen.

22 *Blauwe economie* - Gunter Pauli - 2012

Door goed naar natuurlijke systemen te kijken, kunnen we komen tot een duurzame manier van produceren en consumeren. Kennis van de wijze waarop organismen zijn gevormd en functioneren, kan ons helpen oplossingen te formuleren voor de vele uitdagingen in de nabije toekomst. Pauli geeft honderd voorbeelden van innovatieve en duurzame productiemethoden, die onze manier van produceren en consumeren ingrijpend kunnen veranderen.

23 *De Verborgene Impact* - Babette Porcelijn - 2016

Porcelijn geeft inzicht in onze invloed op de planeet. Die vindt grotendeels plaats buiten ons zicht en is veel groter dan we denken. Pas als je weet waar de grootste problemen zitten, kun je effectief verduurzamen. De verborgene impact biedt houvast voor mensen die hun negatieve impact op de planeet willen ombuigen in een positieve.

24 *Aan de knoppen van het klimaat* - Bert Amesz - 2012

Een voor iedereen begrijpelijk boek over klimaatverandering. Alle factoren die van invloed zijn op het klimaat komen aan bod, menselijke en natuurlijke. Klimaatprocessen worden inzichtelijk beschreven en duidelijk geïllustreerd. Met antwoorden op veelgestelde vragen.

25 *Wat iedereen zou moeten weten over klimaatverandering* - Bart Verheggen - 2020

Verheggen scheidt als klimaatwetenschapper duidelijkheid in de veelheid aan informatie. Hij legt op een heldere en begrijpelijke manier uit wat we weten over klimaatverandering. Hoe en waarom verandert het klimaat en hoe weten we dat eigenlijk? Welke risico's kleven daaraan en hoe kunnen we die beperken?

26 Het verborgen leven van bomen - Peter Wohlleben - 2016

Het verhaal van een bosbouwer die de bomen op een geheel andere manier benadert. Wohlleben ziet bomen als zeer intelligente wezens en vergelijkt ze met mensen. Verhalen over de verbazingwekkende processen van leven, dood en wedergeboorte, waargenomen in de bossen. Wohlleben presenteert de wetenschap achter het verborgen en onbekende leven van bomen. En zo betreden we een compleet nieuwe wereld.

27 Briljant groen - Stefano Mancuso - 2013

Mancuso onderzoekt de intelligentie van planten. Toont aan dat planten zintuigen hebben. Hij geeft ons een uiterst toegankelijk geschreven inkijk in de fascinerende wereld van hun vaardigheden en intelligentie en onderzoekt hoe hun strategieën een voorbeeld kunnen zijn voor de computer en ICT.

28 Wat bomen ons vertellen – Valerie Trouet - 2020

Een geschiedenis van de wereld in jaarringen. Wat als de verhalen van bomen en mensen nauwer met elkaar verwant zijn dan we denken? Dendrochronologie, de wetenschappelijke studie van jaarringen, levert een niet te onderschatten bijdrage aan ons begrip van de klimaatgeschiedenis van de aarde, de invloed ervan op de menselijke beschavingen in de afgelopen tweeduizend jaar en de complexe interactie tussen mens en natuur.

29 Op zoek naar de moederboom - Suzanne Simard - 2021

Ontdek de wijsheid van bossen. De in een houthakkersfamilie in het regenwoud van Brits-Columbia geboren en getogen Simard verkent de wereld van het bos en komt tot verrassende conclusies. Bomen zijn sociale, communicerende wezens, aldus Simard, met in hun middelpunt een moederboom. Een mysterieus,

ondergronds netwerk verbindt de bomen en planten in het bos. Simard daagt ons uit om op een nieuwe manier naar bomen te kijken en laat zien wat we van ze kunnen leren.

30 Verweven leven - Merlin Sheldrake - 2020

De verborgen wereld van schimmels. Schimmels behoren tot de eerste levensvormen op aarde. De meeste mensen kennen ze als bovengrondse paddenstoelen, maar het merendeel leeft ondergronds of zweeft in de lucht en is essentieel voor andere levensvormen. De auteur laat ons de wereld zien vanuit het standpunt van de schimmel. Hoe meer we te weten komen over schimmels en de rol die ze spelen in de natuur, des te meer wordt ons begrip van leven, het concept van individualiteit en zelfs onze opvatting over intelligentie op zijn kop gezet.

31 Waarom de wereld niet naar de knoppen gaat – Maarten Boudry - 2019

Nog nooit leefden we zo lang, zo welvarend en zo vreedzaam als vandaag. Boudry breekt een lans voor het vooruitgangdenken. Hij bestrijdt het wijdverbreide pessimisme en zoekt hier verklaringen voor. Hij pleit voor de beproefde waarden van wetenschap en verlichting. De wereld stond er nog nooit zo goed voor als vandaag, en we kunnen haar nóg beter maken.

32 De stem van de Noordzee - Laura Burgers, Eva Meijer en Evanne Nowak - 2020

In het Antropoceen zijn mensen, planten, dieren en dingen onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit vraagt om nieuwe vormen van vertegenwoordiging in politiek, recht, ethiek en taal. De Ambassade van de Noordzee vroeg drie auteurs vanuit het gedachtengoed van filosoof Bruno Latour dieren en dingen een stem te geven en te onderzoeken hoe de Noordzee over zichzelf zou kunnen beschikken.

33 De meeste mensen deugen - Rutger Bregman - 2019

Een onderbouwd pleidooi om de mens te zien als iemand die het goede wil. De samenleving op die manier benaderen zorgt voor een andere wereld. In dit boek verweeft Bregman de jongste inzichten uit de psychologie, de economie, de biologie en de archeologie met elkaar. Hij neemt ons mee op een reis door de geschiedenis en geeft nieuwe antwoorden op oude vragen. Waarom veroverde juist onze soort de aarde? En zijn we diep van binnen geneigd tot het kwade of het goede?

34 De toekomst van Nederland - Floris Alkemade - 2020

Over de kunst van het veranderen. Een boeiend en helder pleidooi voor de rol van ‘de verbeelding’ en daarmee de rol van ‘Kunst en Wetenschap’ in de huidige ruimtelijke opgaven van Nederland.

35 Het is aan ons - Merlijn Twaalfhoven - 2020

Waarom we de kunstenaar in onszelf nodig hebben om de wereld te redden. Eenieder kan bijdragen aan het oplossen van kleine en grote wereldproblemen. In Twaalfhovens boek wordt duidelijk waarom schoonheid en verwondering een plek verdienen in ons dagelijks leven. De schrijver spoort ons aan de creatieve, speelse en onderzoekende houding die hij ‘de kunstenaarsmindset’ noemt, te omarmen. We hebben het allemaal in ons om iets van waarde te maken – en als we onze krachten bundelen, maken we het verschil.

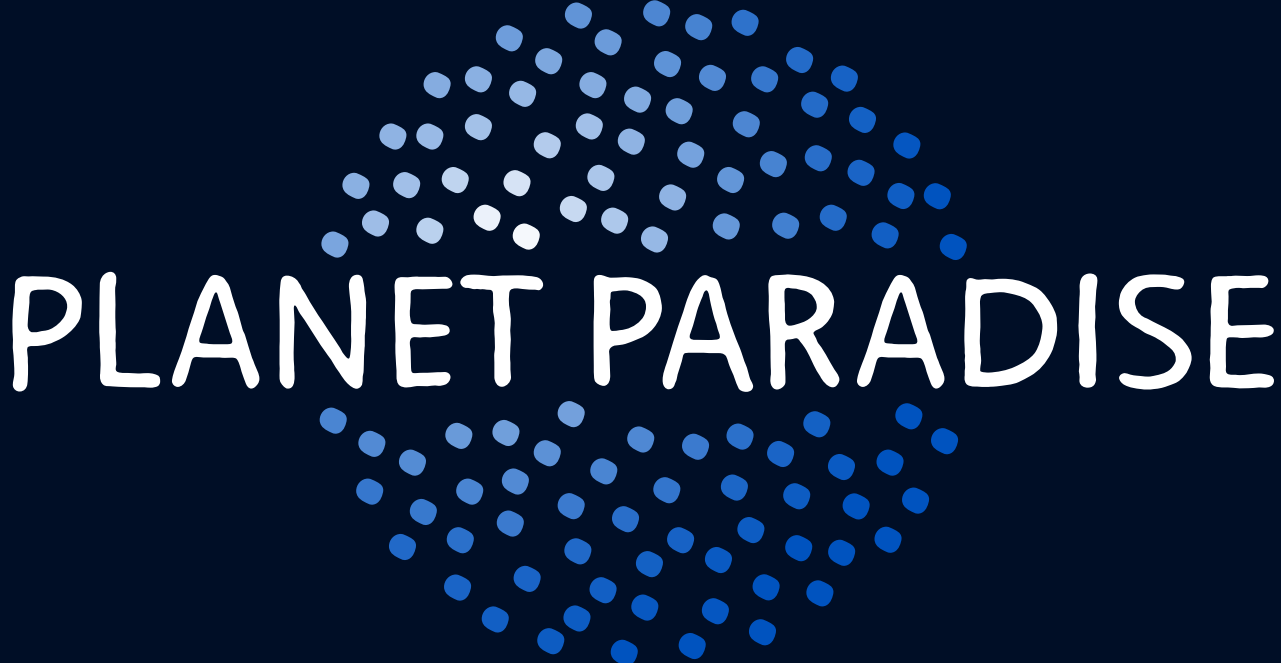
36 Het Grote Wereldtoneel - Philipp Blom - 2020

Over de kracht van de verbeelding in crisistijd. Blom geeft een scherpe diagnose van onze tijd. Hij geeft een uitermate compleet beeld van hoe de mensheid met name in de laatste honderd jaar de aarde heeft uitgemolken en de natuur catastrofaal heeft beschadigd. Er zal nieuwe verbeelding nodig zijn om met de

veranderde aarde te kunnen dealen, een nieuwe ‘way of live’ te vinden. De strijd voor de toekomst wordt een strijd om een nieuw groot verhaal op het podium van het wereldtoneel.

37 De goede voorouder - Roman Krznaric - 2020

Langetermijndenken voor een kortetermijnwereld. De grote problemen van onze tijd gaan allemaal terug op één ding: we denken alleen aan de korte termijn. Dat denken koloniseert de toekomst. Je ziet het in het bedrijfsleven, de politiek en het persoonlijke leven. Zo ontstaat steeds meer ongelijkheid tussen bevolkingsgroepen en nemen existentiële dreigingen toe. We staan aan de rand van de afgrond. Toch is er hoop. Om goede voorouders te worden moeten we onder meer onze economie en politiek radicaal omvormen – een enorme opgave.

PLANET PARADISE